

فرهنگ‌شناسی در قرآن (سوره بقره)
دکتر فرهاد امام جمعه

بهمن برنا

۱۳۹۷

سرشناسه	:	امام جمعه، فرهاد، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	:	فرهنگ‌شناسی در قرآن (سوره بقره) / فرهاد امام جمعه
مشخصات نشر	:	تهران : انتشارات بهمن برنا، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۱۴ ص، ۵/۱۴×۵/۲۱ س.م
شابک	:	۱۳۰۰۰۰ ریال 978-600-97688-0-6
وضعیت فهرست نویسی	:	فبا
پادداشت	:	کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع	:	تفسیر (سوره بقره)
موضوع	:	فرهنگ -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	:	Culture -- Quranic teaching
رده بندی کنگره	:	BP ۱۰۴ ۱۳۹۶ الف ۱۷۷/۴
رده بندی دیویی	:	۱۵۹/۲۶۷
شماره کتابخانه ملی	:	۴۸۵۵۷۵۶
مشخصات سایر	:	تهران : انتشارات بهمن برنا، ۱۳۹۶.

فرهنگ‌شناسی در قرآن (سوره بقره)

تألیف: دکتر فرهاد امام جمعه

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ حیدری

چاپ اول: بهار ۹۷

شماره گن: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۶۸۸-۰-۶

تلفن انتشارات: ۸۸۰۰۸۹۴۱ - ۸۸۰۰۸۹۴۶

www.bahmanborna.ir

bahmanborna@yahoo.com

قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان

این اثر مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران می‌باشد. تصویربرداری و تکثیر از تمام یا بخشی از اثر به هر شکل و بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است.

فهرست مطالب

فصل اول: مسأله شناخت علمی فرهنگ.....	۱۱
۱-۱. مقدمه.....	۱۳
۲-۱. عالم غیب شناخت.....	۱۶
۳-۱. مصلحت گرایی و بحران هویت در شناخت.....	۱۸
۴-۱. الگوی آرمانی و شناخت.....	۱۸
۵-۱. ارزشیابی هویت فرهنگی و شناخت.....	۲۰
۶-۱. هدایت و شناخت.....	۲۲
۷-۱. فوق‌العاده‌ی آدمی و شناخت.....	۲۴
فصل دوم: دگرگونی و تعامل در فرهنگ.....	۲۵
۱-۲. مابوده‌ی دگرگونی در فرهنگ.....	۲۷
۲-۲. تعامل رنج‌ساز و دگرگونی فرهنگی.....	۲۹
۳-۲. گریز از زبان و دگرگونی فرهنگی.....	۳۱
۱-۳-۲. میثاق‌های جنّاء و زندان‌شناسی.....	۳۵
۴-۲. هجرت و دگرگونی فرهنگ.....	۳۶
فصل سوم: ساخت و کارکرد در فرهنگ.....	۳۷
۱-۳. الگوی شرک‌گرایی و ساخت فرهنگی.....	۳۹
۲-۳. دل آدمی و ساخت و کارکرد فرهنگ.....	۳۹
۳-۳. تربیت موفق و ساختار فرهنگی.....	۴۱
۴-۳. الگوهای باز و بسته در ساختارهای فرهنگی.....	۴۲
۵-۳. گونه‌های متفاوتی از ساختارهای فرهنگی جوامع.....	۴۴
۶-۳. چالش‌های نفس و ساخت رفتار فرهنگی.....	۴۶
فصل چهارم: نمادشناسی و سمبل‌ها در فرهنگ ارتباطی.....	۴۹
۱-۴. نمادهای قشری‌گرایی در فرهنگ.....	۵۱
۲-۴. ملاک نمادین برای بازی‌های فرهنگی و اجتماعی.....	۵۲
۳-۴. تحریف‌سازی‌های نمادین در فرهنگ.....	۵۳
۴-۴. الگوسازی‌های نمادین فرهنگی.....	۵۴
۵-۴. سمبل‌شناسی کفر و ایمان (کافران و مؤمنان).....	۵۶
۶-۴. نماد جنسیت‌گرایی در فرهنگ.....	۵۸
۷-۴. نقادی نمادهای فرهنگی نظام تعلیم و تربیت.....	۶۰
فصل پنجم: فرهنگ و روابط اجتماعی متضاد.....	۶۳
۱-۵. اهمیت علمی تضادشناسی.....	۶۵

- ۶۶..... ۲-۵. گناهان اجتماعی و فرهنگی در بستر تضاد.....
- ۶۷..... ۳-۵. عادت فرهنگی از عوارض منفی تضاد.....
- ۶۹..... ۴-۵. تضادهای درون فرهنگی و نتیجه‌ی آن.....
- ۷۱..... فصل ششم: روابط اجتماعی وفاق و آثار فرهنگی آن.....
- ۷۳..... ۱-۶. اقتضای جبری روابط اجتماعی و فرهنگی هماهنگ در جهان جامعه.....
- ۷۳..... ۲-۶. ساخت‌یابی فرهنگ در ارتباط متقابل وفاق مردم با اتفاق.....
- ۷۵..... ۳-۶. روابط اجتماعی ناهماهنگ و اختلال فرهنگی آن.....
- ۷۷..... فصل هفتم: نموده‌ها و جریان‌های اخلاقی در فرهنگ انسانی.....
- ۸۰..... ۱-۷. بلوغ و عدم بلوغ اخلاقی در فرهنگ.....
- ۸۱..... ۲-۷. تعالی اخلاق و تربیت با فرهنگ جوامع.....
- ۸۲..... ۳-۷. تلاکح اخلاق در روابط اخلاقی و فرهنگی.....
- ۸۷..... فصل هشتم: مسائل آسیب‌شناسی فرهنگی جوامع.....
- ۹۱..... ۱-۸. ملاک‌پذیری برای تحلیل آسیب‌ها و مسائل فرهنگی.....
- ۹۳..... ۲-۸. آسیب‌شناسی و بحران فرهنگ.....
- ۹۵..... ۳-۸. سیاست‌ها و ترفندهایی برآر آسیب فرهنگی جوامع.....
- ۹۹..... ۴-۸. تبیین روان‌شناختی آسیب‌های فرهنگی.....
- ۱۰۲..... ۵-۸. ظلمت فرهنگی و آسیب‌شناسی آن.....
- ۱۰۳..... ۶-۸. بحران هویت و آسیب‌شناسی آن.....
- ۱۰۵..... ۷-۸. سرمایه‌ی فرهنگی و آسیب‌پذیری آن.....
- ۱۰۷..... فصل نهم: تجلی فرهنگ در راه توسعه.....
- ۱۰۹..... ۱-۹. شاه‌کلید توسعه‌ی فرهنگی از دیدگاه قرآن.....
- ۱۱۲..... ۲-۹. معیار توسعه‌نیافتگی فرهنگی.....
- ۱۱۵..... فصل دهم: هویت در عرصه‌ی زندگی جمعی.....

خواهش نگارنده از شما خواننده‌ی ارجمند آن است که این اثر مطالعاتی را با تصوّر تفسیر قرآن نخوانده و انتظار قضایای تفسیری از قرآن کریم بر اساس مطالب متن را نداشته باشید. زیرا این قلم، توان علمی تفسیر کتاب مقدّس الهی را ندارد. گمان محقق آن است که به قصد رفع پاره‌ای شبهات و جستجوی حقایق حکیمانه‌ی خداوند در قرآن و انجام پژوهش از دیدگاه علم اجتماعی به ویژه «فرهنگ‌شناسی»^۱ می‌توان برخی قضایای تحلیلی و ترکیبی را استنباط نمود و به منظور تبادل آراء و گزینش نظریات علوم انسانی و نیز بهره‌وری در بینش‌های علمی - کاربردی عرضه کرد.

ترکیب عنوان و فرعی این متن پژوهشی که در فهرست مطالب ملاحظه می‌کنید، براساس یک تمایز از قبل طراحی شده نبوده است. زیرا محقق با یک ذهن خالی از پیش‌فرض‌های ویژه، ادّلاعات (آیات سوره‌ی بقره) موردنیاز را به دست آورده و پر از آن به مقتضای مباحث فرهنگ‌شناسی، آن‌ها را «مورد شرح و دسته‌بندی» قرار داده است. از این رو، طر نشان می‌نمایم که دسته‌بندی عناوین پژوهش، بعد از جمع‌آوری اطلاعات، به دست آمده و انجام شده است.

اگرچه برخی اهل فضل و سواد دانشکده‌ی این‌گونه رهیافت‌های دین‌شناختی و پژوهشی در تداخل با علوم اجتماعی (مانند جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی و...) را نمی‌پسندند اما می‌دانیم که در کار پژوهش علمی، شبکه‌های اندیشه و مطالعه فرق می‌کند و تفاوت بینش‌ها و گرایش‌ها در فضای آزاد تربیت علمی امری منطقی و جاافتاده به نظر می‌رسد.

سوال آن است که آیا می‌توان برای شناخت رفتارهای فرهنگی انسان و نیز دگرگونی‌ها، ساختارها و عملکردهای او و بحران‌ها و آسیب‌هایش، جواب‌های قرآن شناختی و یا قرآن پژوهشی را به دست آورد؟ و آیا می‌توان این‌گونه پاسخ‌ها را یکی از مبانی و اصول علم فرهنگ‌شناسی قلمداد نمود؟ بنابراین پایگاه علمی و اکتشافی

^۱ Culturalology

^۲ در این پژوهش بیش‌تر از ترجمه‌ی مرحوم استاد مهدی الهی قمشه‌ای استفاده نموده است.

تحقیق آن است که اهمیت غنی و محتوایی اندیشه‌ها و آراء نهفته در آیات قرآن را به اقتضای علم فرهنگ و جامعه‌شناسی فرهنگ، شناسایی نموده و قضایا و پارادایم‌های (سرمشق‌ها)^۱ به دست آمده را عرضه نماید.

علم در جامعه‌ی ما هنوز بومی و درون‌زا نشده است. نخستین گام برای رفع این مشکل بنیادی، گسترش پژوهش‌هاست. پژوهش هنوز جای شایسته‌ی خود را پیدا نکرده و در متن فعالیت‌ها و نهادهای علمی قرار نگرفته است. دانشگاهیان ما بهتر می‌دانند که بیش‌ترین وقت خود را صرف آموزش می‌کنند تا پژوهش. از سوی دیگر، منرسی به پژوهش‌های جدید، چیزی نیست که تنها به همت پژوهش‌گران واگذار شود. توسعه‌ی دانش و پژوهش زاینده و پویا، شرایط مناسب می‌خواهد و مسأله‌ای نیست که تنها با تخصیص بودجه حل شود. بودجه، شرط لازم هست ولی کافی نیست. پژوهش به به‌ویژه در علوم انسانی و فرهنگی، راه توسعه‌ی بومی را فراهم می‌آورد، حمایت مجید می‌خواهد و نیازمند برنامه‌ریزی و سیاست منظم پژوهشی است. امنیت فکری را داعی می‌خواهد. پژوهش‌گر باید هویت مستقل و غیرتقلیدی و نیز تأثیرگذار درس را لمس کند تا احساس گرم و همبسته‌ای در کار تحقیق و تولید علم برای او حاصل شود. با تحقیق این امر است که می‌توان با اطمینان و اعتماد به نفس از منابع فرهنگی جامعه درونی در جهت تولید اندیشه‌ها و مدل‌های علمی، حداکثر بهره‌وری و استخراج و بازپروری را انجام داد.

محدوده‌ی مطالعاتی این تحقیق، فقط آیات قرآن در سوره‌ی بقره است که مشتمل بر ۲۸۶ آیه می‌باشد. هدف محقق آن است که با تأکید بر کتاب مقدس قرآن به یک سری از قضایا و اصول مفروض علمی^۲ در بحث فرهنگ شناسی دست پیدا کند. ادعای بیهوده‌ای خواهد بود اگر بگوییم در این طرح توانسته‌ایم به تمام معانی نهفته در سوره‌ی بقره پی ببریم؛ اما سعی و تلاش خود را انجام داده‌ایم.

این پروژه می‌تواند در عرصه‌ی ۱۱۴ سوره‌ی قرآن مورد واری و بازبینی علمی قرار گیرد که انجام آن، فرصت و شرایط مطالعاتی خاص خود را می‌طلبد. این

¹ Paradigms

² Assumptions of Science

پژوهش، یک نقش و اهمیتی کاملاً مقدماتی را ایفاء می‌نماید. زیرا موضوع مطالعه‌ی جامعه‌شناسی فرهنگی در قرآن، اسلام به معنای جامع آن تاکنون انجام نشده و به دلیل ذوق مطالعاتی، بی‌خاصیت نیست که:

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

به امید آن عنایت الهی که استطاعت و توانایی تحقیق در کلیه‌ی آیات قرآن کریم حاصل شود و این کوشش مقدماتی به مرحله‌ی کمال و پختگی خود نائل شود تا رهروان راستین و علاقه‌مند بتوانند گام‌ها و قدم‌های اساسی را بردارند. باخلق اندیشه‌های عمیق و زیباست که آثار جاودان‌های پدیدار می‌شوند تا بتوانند تشنگی بسیاری از انسان‌های جستجوگر و سرگردان را رفع نمایند و به سوی دریای بی‌کرانه و حیرت‌انگیز حضرت سر ^{جل جلاله} با تمام نور آگاهی و دیدنی‌های آن هدایت کنند.

مطالعه‌ی «فرهنگ» و رفتار فرهنگی «انسان، کلید واژه‌ای است که بسیاری از گرایش‌های علم انسان را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد. الگوهای رفتاری و اندیشه‌های دینی، هنری، فلسفی، تربیتی، علمی، سیاسی، صنعتی و فن‌شناختی، اقتصادی و تجاری، خانوادگی و مهارت‌های ارتباط اجتماعی و اخلاق انسانی از زمینه‌ها، عناصر و خصلت‌ها، عوارض پیاپی «فرهنگی» در روابط متقابل مردم متأثر است. بنابراین، مطالعات فرهنگی و نگاه به فضای جامعه‌شناختی فرهنگ، یکی از رشته‌های بنیادی علم انسانی است که به اقتضای نیاز با بسیاری از رشته‌های فرعی و خاص علوم اجتماعی می‌تواند هماهنگی داشته باشد. با این وصف، تلاش در جهت توسعه‌ی محتوای معرفت‌شناسی، مفاهیم اساسی و نظریه‌پردازی در فرهنگ‌شناسی - به خصوص از دیدگاه قرآن - علاوه بر ارتقاء کیفی جامعه‌شناسی فرهنگ، فرصت ارزنده‌ای را برای تحلیل و اندیشه‌های نوآور فراهم می‌نماید و امکان تقابل آراء و نظریه‌های پویا و نوین را رقم می‌زند. ان شاء الله.

فرهاد امام‌جمعه

مهرماه ۱۳۹۰